

ЕКОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

3. Васьківська Г.О. *Формування системи знань про людину в учнів старшої школи: теорія і практика: монографія [Текст] / Г.О. Васьківська. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 512 с.*

4. Бех І.Д. *Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання [Текст] / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.*

5. Коваль Л.Г. *Соціальна педагогіка / Соціальна робота: навч. посіб. [Текст] / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверєва, С.Р. Хлебнік. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.*

6. Сухомлинський В.О. *Пам'ятайте, що нема й бути не може абстрактного учня [Текст] / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 2: Сто порад учителів. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с. – 418 – 654 с. – С. 436 – 440.*

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

УДК 37.011.33:502

Вікторія Партола, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ЕКОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена проблемі екологічного ставлення особистості до природи. Розкрито психологічні та педагогічні аспекти поняття “екологічне ставлення до природи”, а також понять, що співвідносяться з ним. Визначено структурні компоненти екологічного ставлення до природи.

Ключові слова: ставлення, ставлення до природи, екологічне ставлення до природи.

Літ. 10.

Виктория Партола, кандидат педагогических наук, доцент кафедры естественно-математических дисциплин Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОТНОШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ К ПРИРОДЕ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Статья посвящена проблеме экологического отношения личности к природе. Раскрыты психологические и педагогические аспекты понятия “экологическое отношение к природе”, а также понятий, соотносимых с ним. Определены структурные компоненты экологического отношения к природе.

Ключевые слова: отношение, отношение к природе, экологическое отношение к природе.

Victoria Partola, Ph.D. (Pedagogy), Assistant Professor of the Natural and Mathematical Sciences Department H. Skovoroda Kharkiv National University

ECOLOGICAL PERSONALITY'S ATTITUDE TO THE NATURE AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article discussed the problem of environmental attitude of personality to the nature. The psychological and pedagogical aspects of the concept “ecological relation to the nature” and the concepts which is soft with it are described. The article deals with the structural components of the ecological attitude to the nature.

Keywords: attitude, attitude to the nature, ecological attitude to the nature.

Постановка проблеми. У даний час поряд із проблемами охорони навколишнього середовища на перший план висувається проблема захисту людини від негативного антиекологічного впливу фізичного, психологічного і соціального середовища. Нестійкість соціальних відносин, невпевненість у завтрашньому дні вражають найслабшу ланку людського суспільства – дітей. Звідси виникає необхідність вирішення нової екологічної проблеми – проблеми взаємин людини та суспільства з природою, що не порушують рівноваги природних екосистем.

Аналіз досягнень з проблеми. Значний внесок у філософське осмислення єдності людини і природи належить В. Вернадському, О. Галесвій, Е. Гірусову, М. Голубцю, О. Дорошко, М. Кисельову, В. Крисаченку, М. Мойсееву, В. Нестеренку, Г. Платонову, І. Сафонову, І. Фролову та ін. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії особистості та природи в контексті формування ставлення до навколишнього середовища розкриті в дослідженнях А. Ананьєва, І. Бега, Л. Божович, Л. Виготського, С. Дерябо, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, В. М'ясищева, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Ясвіна та ін. Однак, проблема

ЕКОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

екологічного ставлення особистості до природи поки ще недостатньо вивчена.

Метою статті є розкриття суті поняття “екологічне ставлення до природи”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття поняття “екологічне ставлення до природи” вимагає провести аналіз таких понять, як “ставлення”, “ставлення до природи”, “екологічне ставлення до природи” та суміжних із ними, таких як “дбайливе ставлення до природи”, “ціннісне ставлення до природи”, “екологічний підхід” тощо.

У процесі дослідження було з’ясовано, що поняття “ставлення” належить до міждисциплінарних категорій (філософських, психологічних, педагогічних тощо).

Так, відповідно до філософської довідкової літератури поняття “ставлення” розглядається як “різноманітні зв’язки, які виникають між суб’єктами соціальні взаємодії і характеризують суспільство, у яке входять дані суб’єкти, як цілісність”. Ставлення, таким чином, являє собою зв’язок, багато в чому визначальну ступінь загальної цивілізованості суспільства [5].

Ставлення – філософська категорія, що характеризує певні взаємозалежності елементів певної системи. Відношення носять об’єктивний і універсальний характер. Ставлення може виступати в ролі властивості або ознаки речей. Річ, що взята в різних відношеннях, виявляється в різних якостях. Відношення речей і явищ один до одного нескінченно різноманітні: просторові, часові, причинно-наслідкові. Відношення частини і цілого, форми і змісту, зовнішнього і внутрішнього тощо. Особливий тип складають суспільне ставлення [10].

Ставлення – зв’язок між деякою сутністю і тим, що з нею пов’язане. Вважається, що категорію ставлення у філософію ввів Аристотель (Аристотель. Соч., Т. 2. М., 1978, с. 66), який писав, що щось “є те, що воно є”, лише “у зв’язку з іншим або перебуваючи в якомусь іншому відношенні до іншого” [8].

У психології поняття – в найзагальнішому вигляді – взаєморозташування об’єктів і їх властивостей [7].

Ставлення – взаємне відображення об’єктів, їх сутнісних властивостей, структурних та інших характеристик (наприклад, часові, просторові, причинно-наслідкові, логічні тощо) [3].

З точки зору педагогів “ставлення” визначається як зв’язок явищ, предметів, дій між собою, здатність їх взаємодіяти і впливати один на одного. Ставлення – це також емоційно-вольова установка особистості на щось, оцінка чогось, вираження власної позиції [1].

Отже у контексті досліджуваної проблеми під ставленням розуміється характеристика взаємодії певних складових системи.

Саме поняття “ставлення до природи” визначається як одна зі сфер суспільної життєдіяльності людини, що містить у собі морально-ціннісний зміст. Ставлення до природи залежить від пануючого в суспільстві способу виробництва, здійснюється на основі громадських зв’язків між людьми [6].

Під *ставленням до природи* розуміються свідомі вибіркові зв’язки з різними природними об’єктами і явищами.

Неодноразово виникали спроби класифікації таких ставлень. Філософами вони поділяються на пасивно-підрядні, негативно-діяльнісні й позитивно-діяльнісні, а також на вузько-прагматичні (утилітарно-практичні), науково-пізнавальні й морально-естетичні (В. Соловйов, М. Каган, Л. Столович та ін.). У психології ставлення до природи характеризуються за такими параметрами, як модальність, інтенсивність, стійкість, широта, усвідомленість, емоційність, узагальненість, домінантність, когерентність, принциповість.

Так, ставлення до природи може бути об’єктивно-реалістичним, суб’єктивно-реалістичним, емоційно-образним, моральним, естетичним і практично-діяльним (А. Сидельковский).

Науковці (С.Д. Дерябо, В.А. Ясвін) виділяють суб’єктивне ставлення до природи як одну з підструктур екологічної свідомості, трактуючи його як суб’єктивно забарвлене відображення особистістю взаємозв’язків своїх потреб з об’єктами і явищами природи, що є чинником, що обумовлює поведінку. В основі суб’єктивного ставлення до природи лежить закарбованість у тих чи інших її об’єктах і явищах потреб особистості.

Відповідно закарбовані (запечатленість потребностей) потреби особистості в об’єктах або явищах природи характеризується трьома параметрами: структурно-змістовим – широтою, тобто в яких саме об’єктах і явищах природи відображені потреби; структурно-динамічним – інтенсивністю, що передбачає, з одного боку, якою мірою відображені потреби особистості в об’єктах і явищах природи, наскільки вони є для неї значущими, а з іншого – в яких сферах і в якій мірі проявляється суб’єктивне ставлення; ступенем усвідомленості, або інакше якою мірою особистістю усвідомлюється закарбовані потреб в об’єктах і явищах природи (наскільки вона віддає собі в цьому звіті).

Центральними параметрами суб’єктивного

ЕКОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ставлення до природи автори виділяють модальність, що є його якісно змістовною характеристикою, і інтенсивність, що є показником того, якою мірою відображені в об'єктах відносини ті чи інші потреби особистості і в яких сферах і в якому ступені виявляється дане відношення.

Виділяються чотири типи модальності: об'єктно-прагматичний, об'єктно-непрагматический, суб'єктно-прагматичний, суб'єктно-непрагматический. Відповідно до сфер прояву відносин виділяються чотири компоненти інтенсивності: перцептивно-афективний, когнітивний, практичний і поведінковий.

На основі параметрів модальності та інтенсивності розроблено власне психологічна типологія суб'єктивного ставлення до природи. У цілому, ці типи ілюструють три основи типології ставлення до природи: характер модальності по осі "об'єктна-суб'єктна", характер модальності по осі "прагматична-непрагматична", і переважаючий компонент інтенсивності: перцептивно-афективний, когнітивний, практичний і діяльнісний [2].

При цьому автори зауважують, що безумовно, неможливо говорити про "чисті" типи відносин: типи ставлення до природи носять динамічний характер, досить легко трансформуються один в одного, крім того, зовні ідентичні поведінкові прояви можуть обумовлюватися різними типами стосунки. Також у реальності існує не єдине ставлення до "природи взагалі", а ціла система суб'єктивного ставлення до різних природних об'єктів. Тому, коли говорять, що для даної особистості властивий певний тип ставлення, мають на увазі, що він у неї переважає.

З. Абдуллаєв розглядає поняття "екологічне ставлення" як одне з ключових у категоріальному апараті соціальної екології. Методологічна основа такого погляду спирається на те, що ставлення людей до природи опосередковано характером домінуючих у суспільстві соціально-економічних, цілісно-світоглядних установок.

У загальносоціологічному плані "екологічне ставлення" З. Абдуллаєвим представлені як різновид суспільних відношень, а "екологічна свідомість" – специфічною формою суспільної свідомості. Сутність екологічної свідомості визначається як відображення реально-практичних екологічних відношень суспільства.

Формування і розвиток екологічних відношень автор пов'язує з процесом якісного поновлення суспільного життя. Проблема оптимізації взаємин між суспільством і природою пов'язується передусім із удосконаленням суспільних

відношень, демократизацією політичної системи, можливостями створення, розповсюдженнь відповідних технологій.

Екологічне ставлення разом із екологічною свідомістю та екологічною діяльністю представляють систему взаємопов'язаних елементів і є складовими екологічної культури як морально-духовної сфери життєдіяльності людини, що характеризує своєрідність її взаємодії з природою.

За Л.А. Мазнтовою, екологічне ставлення – регулятор відносин людини (суспільства) і природи, орієнтованих на перспективу і пов'язаних з вирішенням глобальних проблем сучасності. Таким чином, сформоване екологічне ставлення припускає наявність у людини потреби у спілкуванні з природою і знання норм і правил поведінки в природі, активності, готовності до природоохоронної діяльності, умінь і навичок непрагматического взаємодії з природою [4].

О.М. Філатова під екологічним ставленням до природи розуміє такий спосіб взаємодії з природою, який гармонійно поєднує інтереси природи і людини, заснований на розумінні законів природи, що визначають життя людини, виявляється в дотриманні людиною моральних і правових принципів природокористування, в активній творчій діяльності щодо довкілля, у пропаганді ідей раціонального природокористування [9].

Слід зазначити, що дослідники проблеми ставлення особистості до природи інтерпретують цей термін по-різному, а саме: ціннісне ставлення особистості до природи (О.О. Колонькова, А.М. Кочергін, Ю.Г. Марков, М.Г. Васильєв, Н.Б. Ігнатівська, Т.Б. Баранова та ін.); естетичне ставлення до природи (Н.І. Бутенко, С.І. Жупаніна, Г.С. Тарасенко); морально-естетичне ставлення до природи (Н.І. Ільїнська); бережливе ставлення до природи (Г.С. Марочко, З.П. Плохій, З.М. Шевчів); свідоме ставлення до природи (Н.О. Борисенко); дбайливе ставлення особистості до природи (О. Грошовенко) тощо.

Так, основою дбайливого ставлення до природи є емоційно-ціннісне ставлення до світу (О.П. Грошовенко). Під ціннісним ставленням до природи розуміється стійке особистісне прийняття природи як суб'єкта непрагматичної взаємодії. Воно характеризується позитивним ставленням до природних об'єктів і явищ, здатністю до їх суб'єктифікації, урівноваженням їх практичного використання і духовної взаємодії з ними (М.М. Іванова) тощо. Тож, кожен з цих термінів має певні компоненти, маючи при цьому переважаючу складову. Досліджуваний нами ж

**ЕКОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ПРИРОДИ
ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

термін, на нашу думку, “екологічне ставлення до природи”, вбирає в себе оцінний, гносеологічний та практичний аспекти у їх взаємозв’язку та взаємодоповненні.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що інтерпретація поняття “екологічне ставлення до природи” досі залишається одним із найскладніших і дискусійних наукових питань, а інтерпретації цього терміну досить різноманітна. Поняття “екологічне ставлення до природи” визначається як суб’єктивна позиції особистості до навколишнього середовища. Зміст поняття “екологічне ставлення до природи” як соціальна і психологічна категорія містить такі суттєві складники понять споріднених із ним, як: почуття відповідальності перед природою, знання норм і правил поведінки в ній, активність і готовність до природоохоронної діяльності, вміння та навички непрагматичної взаємодії з природою.

1. Безрукова В.С. *Основи духовної культури (енциклопедический словарь педагога)* / В.С. Безрукова. – Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 937 с.

2. Дерябо С.Д. *Экологическая педагогика и психология* / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996 – 480 с.

3. Конюхов Н.И. *Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы* / Н.И. Конюхов. – Москва: Просвещение, 1992. – 156 с.

4. Мазнтова Л.А. *Педагогические условия формирования у младших школьников экологического отношения к природе в процессе обучения естествознанию: автореф. дис. ... канд. пед. наук: [спец] 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания”* / Мазнтова Лейля Асгатовна. – Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2007. – 24 с.

5. *Новейший философский словарь* / В.А. Кондрашов, Д.А. Чекалов, В.Н. Копорулина; под общ. ред. А.П. Яреценко. Р-на-Дону: Феникс, 2005. – 672 с.

6. *Словарь по этике* / под ред. И.С. Кона. 5-е изд. – М.: Политиздат, 1983. – 445 с.

7. *Словарь практического психолога* / составитель Головин С.Ю. – Минск.: Харвест, 1998. – 800 с.

8. *Современный философский словарь* / под. общ. ред В.Е. Кемерова. – М., Академический проект, 2004. – 864 с.

9. Филатова О.М. *Формирование экологического отношения к природе в процессе внеклассной работы по биологии: автореф. дис. ... канд. пед. наук: [спец] 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания”* / Филатова Ольга Михайловна – Москва: Московский государственный областной университет, 2004. – 24 с.

10. *Философский энциклопедический словарь* / ред. кол.: С.С. Аверинцев и др. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015

“Навіть у думці не зрадь людинознавчий характер Педагогіки, бо це змінить твою душу...а згодом винесе на узбіччя освітянського проекту і ти перестанеш бути Вчителем, а станеш ремісником уже відомих фраз...”

Олександр Шпак
доктор педагогічних наук, професор
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

“Людина споконвіку прагне до однієї мети – до щастя. Щого щастя вона досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються для неї воедино, коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки. І народи тільки тоді зможуть досягнути щастя і свободи, коли всі будуть вченими працівниками...”

Іван Франко
видатний український письменник,
громадський і політичний діяч

